

a que nos hemos referido: una multitud de matices y de discursos contrapuestos sobre la conciliación se intuye tras esos casos, pero la propia distribución cronológica del volumen impide que se puedan contextualizar en detalle. Ello quizá no sea un problema principal para los medievalistas (pues ese campo sí está bien cubierto), pero la impresión de conjunto es la de una ausencia de equilibrio. Se echa en falta, además, una ligazón un poco más estrecha entre las dos mitades del volumen. ¿Cuáles son los vínculos, que ciertamente se intuyen aquí, entre el concepto absolutista de conciliación entre monarquía y nobleza y las diversas herencias del feudalismo? ¿Cuál es la ligazón existente entre las teorías políticas del Renacimiento y las concepciones iusnaturalistas de conciliación, propias de la modernidad más tardía? Estos aspectos quedan apuntados o sugeridos, pero no llegan en realidad a tratarse, y si bien una discusión detenida de los mismos hubiera escapado a los objetivos del libro, sospechamos que hubiera sido posible delinearlos un poco más nítidamente, a partir de una mayor conexión interna entre capítulos. Se hace demasiado evidente, en todo ello, la excesiva compartimentación de los diferentes autores dentro de sus respectivos campos de estudio.

Pero estas pequeñas objeciones no pueden distraernos de una buena apreciación del rigor general y de la voluntad científica que animan al conjunto de este volumen, y muy especialmente a su primera parte. Es muy deseable que se extienda provechosamente el ejemplo aportado aquí y se vaya regresando más habitualmente, y con esta misma abundancia de matices, a las complejidades del *tratar* e de su práctica en la cultura medieval de la pacificación.

Joan Curbet
Universitat Autònoma de Barcelona
Joan.Curbet@uab.cat

Curial e Güelfa, ed. crítica i comentada de LOLA BADIA i JAUME TORRÓ, Barcelona: Quaderns Crema, 2011, 757 pp., ISBN: 978-84-7727-517-6.

Des que Antoni Rubió i Lluch publicà *Curial e Güelfa* per primera vegada el 1901, fa més de cent anys, aquesta novel·la d'amor, guerra i saviesa literària no ha estat mai explicada a fons, això és, amb l'amplitud de mires que demana un text de mitjan segle xv tan deutor de la tradició romànica cavalleresca com devot de la nova cultura clàssica que llavors impregnava les corts dels Trastàmara d'Aragó, la de Nàpols en primer terme. A banda la cura en la fixació del text, el valor emi-

nent d'aquesta nova edició es troba en la pacient investigació d'aquesta cultura de l'aiguabarreig que nodria l'anònim autor de l'obra. Es pot il·lustrar aquest judici dient que tant s'hi explica millor la coneguda influència de la *canço* "Atressi con l'orifanz" de Rigaut de Berbezilh (i la descendència de la *razo* corresponent) com la raó inèdita per la qual el cavall del rei Pere el Gran es diu Pompeu, en record del rival de Cèsar a la *Farsàlia* (pp. 87 i 695). L'Anònim no era un humanista ni de bon tros (i prou que se'n dol al prefaci del llibre III), però havia llegit Dante comentat, coneixia bé el Boccaccio *volgare* —els editors descobreixen arreu la influència determinant del *Filocolo*— i s'atreveix a iniciar la novel·la combinant la lletra d'una epístola de Petrarca (com observà Francisco Rico fa trenta anys) amb la del pròleg del *Filocolo* (com anoten els editors a les pp. 72-74).

Seria presumptuós voler resumir en poques ratlles la riquesa d'anotació que acompanya el text, en part compendiada d'estudis i edicions anteriors, en una part major extreta d'un parell de dècades de cultivada lectura dels clàssics i la tradició medieval. Però el lector ha de saber que tota l'erudició, literària i històrica, s'ha posat al servei d'una nova valoració de l'obra. L'autor segueix a l'ombra de l'anonimat però la seva *peritia litterarum* resulta més ben perfilada que la de molts autors il·luminats per la identificació biogràfica. Ara podem comprendre l'acusada consciència literària amb què compon el pròleg astrològic al llibre II (pp. 577-579), sobreposant-se a l'avenir del protagonista, de manera que el lector de l'època n'entengui a l'avançada el caràcter solar innat i el determinisme de l'ofici marcial dominant en el vintè any de la vida de Curial: d'aquest contrast neix el conflicte que el lector preveu i interpreta amb la guia de l'Anònim. També entendrem per què el pròleg del llibre III disculpa l'atreviment d'un autor que ha gosat casar una història cavalleresca en llengua vulgar amb el model suprem de l'èpica llatina. La recta interpretació d'aquest pròleg justifica l'episodi del somni al Parnàs, en el qual Curial és coronat poeta a la manera de Petrarca; o explica, ja de bon començament, la formació del protagonista, que aprèn el *trivium* i filosofia (natural i moral) i esdevé, a més, "poeta", val a dir humanista o orador expert en la literatura clàssica (per això, més endavant, explica l'*Eneida* glossada a Camar, la noia mora que farà el paper de Dido). Per concebre aquesta ficció, no caldria dir-ho, feia falta sintonia amb els autors que defensaven una interpretació al·legòrica, moral, de l'èpica clàssica i de la mitologia en general, com ara Petrarca, el Boccaccio de les *Genealogie deorum gentilium* i algun comentarista de Dante. La mitografia de l'Anònim respon a un moment històric, al desig de conciliar en un relat en vulgar dues tradicions literàries —la crònica d'un cavaller i la interpretació de la poesia clàssica i de tradició clàssica—, no a un exhibicionisme cultural gratuït. El guany d'aquesta lectura es pot il·lustrar amb moments brillants: al *Curial*, Bacus, déu de la ciència i no del vi, fa costat a Apol·lo al Parnàs perquè

així ho recollien de fonts clàssiques comentaris del *Paradiso* de Dante com el de Benvenuto da Imola (p. 682); el detall erudit explica que, més endavant, l'Anònim creï —fingeixi— una visió en què Bacus aconsella Curial que abandoni la vida molla i es consagri a l'estudi.

El *Curial*, en suma, s'ha de llegir com una història de progrés moral, no pas un *pilgrim's progress* ans el camí de perfecció d'un heroi cortesà pautat al capdavall amb el model d'Enees. Aquesta història, d'altra banda, es desenrotlla en coordenades històriques doblades: l'acció passa a l'època de Pere el Gran, al darrer terç del segle XIII, però l'Anònim, com és natural, juga amb els referents històrics del seu temps, la primera meitat del segle XV. L'historicisme de l'obra s'ha anotat fins allà on és possible ara com ara. Per exemple, s'apunta que Boca de Far, un enemic de Curial, correspon a un llinatge ben documentat al Nàpols d'Alfons el Magnànim (p. 46), o que Guillem del Chastel (p. 47), un altre contrincant, respon al Guillelmes du Chastel que intercanvià lletres de batalla amb Pere de Cervelló a principis de segle XV, aprofitades per l'Anònim en aquest episodi i un altre (com ha observat Rafael Beltran). O bé aprenem per què el duc d'Holanda rebia aquest títol, d'acord amb documentació de l'època (pp. 550-551), i que Melcior de Pando, el conseller i racional que fa figura de narrador de la ficció, porta un nom identificable amb el llinatge dels Pandone de Venafro, enaltit pel Magnànim (pp. 46, 541 i cf. 610). El *Curial* acaba amb una cita evangèlica en boca de Melcior: "Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum, in pace" (Lc II, 29). Els editors expliquen que pertany al rés de completes, abans d'anar a dormir.

Fa vint anys es formulà la possibilitat que el *Curial* fos una falsificació moderna obra de Manuel Milà i Fontanals. Com resumeixen els editors (pp. 10-11), subsegüents estudis paleogràfics i codicològics confirmaren la datació del còdex a mitjan segle XV; una anàlisi recent de la religadura (2007) ha trobat fulls de farciment de la coberta propis d'una enquadernació feta a finals de segle XV o a principis del XVI. Sense afegir cap dada material ni, segons que sembla, haver examinat l'únic manuscrit del *Curial* (Madrid, Biblioteca Nacional, 9.750), Rosa Navarro Durán ha reprès la hipòtesi de la falsificació en un article (*Clarín*, 16, núm. 96 (2011), pp. 3-11), d'altra banda interessant, en què detalla coincidències de motius narratius del *Curial* amb obres força posteriors, com ara *El cortesano* de Lluís del Milà, el *Lazarillo*, el *Quijote* i altres obres de Cervantes, i fins i tot *I promessi sposi* d'Alessandro Manzoni. El lector curiós sabrà jutjar si algunes d'aquestes similituds són prova d'un anacronisme vuitcentista o bé responen senzillament a l'atzar, a la tradició literària (i a la morfologia dels relats que analitzava Vladimir Propp quan aquesta mena d'estudis s'estilava).

Per considerar la hipòtesi de Navarro s'ha de tenir bona intenció. D'entrada haurem de pensar que Milà i Fontanals, pare de la filologia romànica peninsular,

tingué la frivolitat de presentar una obra falsa a la *Revue des Langues Romanes* —una obra a la qual accedí de tercera mà, per cert— i comptà amb l'ajut d'un falsificador prou destre per trobar força paper en blanc de l'època, imitar a la perfecció la lletra i el format dels manuscrits del moment i enquadernar el volum amb materials i tècniques adequades (ben bé com si falsifiqués un Leonardo o un Renoir però sense negoci). També haurem de concedir que l'erudició i la inventiva de Milà arribaven a detalls com els esmentats abans sobre l'astrologia, la mitologia, la genealogia i la litúrgia, i tants d'altres: en l'edició ressenyada aprenem que una “roba de llera” és una peça procedent de Lières, molt apreciada pel sastre d'Alfons el Magnànim, segons documentació d'arxiu (p. 561), o que el “comiat” és l'última ploma que muda un falcó, cosa sabuda pels senyors medievals aficionats a la caça (p. 562). Finalment, haurem d'acceptar que Milà s'havia adonat, anacrònicament, de la qüestió central del *Curial* tal com ara l'entenem: el debat tardomedieval sobre la validesa de la poesia clàssica confrontada al relat històric. Les hipòtesis maximalistes i no falsables, com la de Navarro, obliguen a acceptar d'entrada aquests supòsits per improbables que siguin, més encara a la llum de l'edició actual.

Ara bé, fins i tot una hipòtesi màxima com aquesta —una que suposa que Milà i Fontanals podia conèixer-ho tot pel simple fet de ser posterior a l'Anònim— hauria d'admetre el principi de l'error no poligenètic. En crítica textual hom sol filiar els textos cercant-hi no pas coincidències positives (lliçons comunes) sinó errors compartits que no poden obeir l'atzar. Navarro creu descobrir una font del *Curial* quan observa que Laquesis i la seva germana Cloto responen a la formulació del mite de les Parques a les glosses a l'*Eneida* d'Enrique de Villena. Badia i Torró ja anoten aquest deute amb l'obra de Villena (1427), que certifica la mena de cultura que arribava a l'Anònim, i observen la transmissió per aquesta via d'un error: “Obsrea”, deessa inexistent creada per creuament d'Ops i Rea, es considera un nom de Cíbele a totes dues obres (pp. 85, 682). ¿Hem de pensar que Milà i Fontanals, suposat lector de l'obscur text de Villena, fins i tot en reproduïa errors peculiars? En un altre lloc, l'Anònim sorprèn el lector modern en afirmar que l'infant Alfons premorí el seu pare, Pere el Gran, quan en realitat el sobrevisqué i regnà uns pocs anys entre 1285 i 1291. Els editors expliquen l'error a partir d'una mala lectura d'un passatge del *Purgatorio* (p. 574). ¿Hem de pensar que Milà i Fontanals no sabia qui era el rei Alfons i, per plagasitat arbitrària, se li acudí inventar que havia mort abans de regnar? Aquests dos exemples mostren el perill de jugar el joc de la hipòtesi que insinua sense provar res d'una manera contrastable. A *I promessi sposi*, com anota Navarro, Manzoni explica irònicament que es deien *erranti* els cavallers antics perquè anaven “a zonzo e alla ventura”, ‘passejant i a la ventura’; al *Curial* es famosa la digressió en què l'autor justifica la locució *cavallers errants* (p. 218) afirmant que, encara que ve del francès *erre* i en català

hauria de ser *caminants* (i, efectivament, el terme francès medieval, com diu, equival a ‘chemin’), els traductors anteriors l’havien aclimatada (i és cert que hi havia traduccions anteriors al català de textos artúrics). La semblança entre els dos passatges, per a Navarro el “puente más claro entre las dos obras” (p. 11), mostra una coincidència superficial; de fet, més aviat revela una divergència de sentit. (El *Lexique de l’ancien français* de Frédéric Godefroy enregistra s.v. “errer”: ‘voyager, se mettre en route, marcher, aller’; l’accepció ‘Aller de coté et d’autre, au hasard, à l’aventure’ sembla fruit de la confusió posterior entre “erroier”: ‘tromper(se)’ i el primitiu “errer”, segons el *Petit Robert*.)

El mateix any, i també amb independència de l’edició comentada, ha vist la llum un llarg article de Maria Teresa Ferrer i Mallol: la prestigiosa historiadora hi proposa la candidatura de Lluís de Sescases a la debatuda autoria del *Curial*.¹ Primer, identifica personatges del segle xv reflectits a la novel·la, coincidint sovint amb les identifications de l’edició (és una llàstima que els dos treballs s’hagin fet en paral·lel). L’aportació, valuosa *per se*, indica que Sescases els hauria pogut conèixer tots. A continuació traça la biografia de Sescases, bibliotecari del Magnànim des d’abans de 1433, després secretari i ambaixador a Milà i a Savoia, on s’establí vers 1452; més endavant intervingué en els preparatius de la croada contra el Turc per encàrrec del papa Calixt III (1455-1458) i fins serví el rei de França Lluís XI (1465). Aquest perfil s’ajustaria als coneixements literaris de l’Anònim i al relleu de França i el Nord d’Itàlia en la peripècia del protagonista; la victòria final de Curial defensant l’Imperi seria una projecció de la croada papal i s’inspiraria en la batalla de Belgrad (1456), diu l’autora reprenent una interpretació d’Anton Espadaler. Els editors actuals, en canvi, tendeixen a situar l’obra abans de la caiguda de Constantinoble l’any 1453 (p. 43). La hipòtesi de Ferrer i Mallol, presentada amb la cautela de l’historiador professional (“no hi ha proves concretes”, p. 111), no arriba a casar la possibilitat biogràfica amb la probabilitat d’una intenció: ¿per què i per a qui — ens demanaríem — Lluís de Sescases havia de començar a escriure una novel·la en català mentre residia a Savoia vers 1452? Amb quina intenció l’acabaria més d’una dècada després? (p. 142). La resposta suggereix que es tractava d’un “entreteniment en el qual [l’autor] es divertí a portar a l’absurd la manera com alguns es guanyaven el suport del rei” (*ibid.*). No és una resposta gaire convincent, si més no per als qui llegeixin el *Curial* amb el rerefons literari d’aquesta nova edició.

Curial e Güelfa és una novel·la sorprenent per la qualitat. Ara que el context cultural s’ha restablert del tot, val la pena llegir-la com un clàssic medieval: no pas un d’aquells clàssics apergaminats que cauen de les mans, ans un autèntic clàssic

¹ “Fou Lluís de Sescases l’autor de *Curial e Güelfa*? El nord d’Àfrica en la narrativa del segle xv”, dins *La novel·la de Martorell i l’Europa del segle xv*, València: Institució Alfons el Magnànim, 2011, vol. 1, pp. 59-142.

de lectura agradable i profitosa. Llegir el *Curial* equival a recórrer la millor tradició literària dels segles XIV i XV, l'època en què tot es transforma, però sobretot vol dir tenir entre les mans una història que parla de la vida humana, de les passions i l'adversitat, de l'èxit enganyós i la caiguda, de la restauració i el *nosce te ipsum*. No podria ser més actual.

Lluís Cabré

Universitat Autònoma de Barcelona

Lluís.Cabre@uab.cat

Francesc Eiximenis i la casa reial. Diplomatarí 1373-1409, ed. JAUME RIERA I SANS, amb la col·laboració de JAUME TORRÓ TORRENT, Girona: Institut de Llengua i Cultura Catalanes, Universitat de Girona, 2010, 84 pp., ISBN: 978-84-8458-364-6 (Universitat de Girona) i 978-84-9984-104-5 (Documenta Universitaria).

El fruit més rellevant de la celebració del sisè centenari de la mort de Francesc Eiximenis és el diplomatarí a cura de Jaume Riera i Jaume Torró, que arriba en un volum pulcrament editat per l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona i que conté exactament el que el títol descriu: l'edició de tots els documents coneguts que vinculen Eiximenis amb el rei Pere III i els seus dos fills, Joan i Martí, i les seves mullers, precedit per una introducció de Jaume Riera (pp. VII-XXI) i tancat amb una bibliografia de les obres citades i un imprescindible índex toponímic i onomàstic. L'edició de cada document es completa amb la datació i la identificació, la indicació de les mencions i edicions anteriors, i un aparat on es registren les incidències de còpia i les lliçons rebutjades en els pocs casos en què ha calgut introduir esmenes. Una succinta anotació completa els documents amb informació contextual sobre història política o religiosa, i biogràfica d'Eiximenis, i amb referències a —i, si escau, la transcripció de— altres documents coetanis que il·luminen el document editat. L'exposició minuciosament raonada dels criteris d'edició (p. XXII) és la manifestació externa de l'estricta rigor filològic —de la filologia en sentit ampli— que presideix i dona sentit al conjunt.

La volguda limitació del diplomatarí a les relacions amb la casa reial té explicació i justificació: és, com ho van ser fa cent anys els *Documents per l'història de la cultura catalana mig-aval* d'Antoni Rubió i Lluch, el resultat del treball amb els fons de l'arxiu reial de Barcelona conservats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, i permet visualitzar al llarg de la trajectòria biogràfica d'un intel·lectual concret